

Způsob výroby a soudobé vojenství

V podmínkách převratných sociálních a politických změn spojených s upevňováním a rozšiřováním pozic světové socialistické soustavy a oslabováním ekonomického, politického a vojenského vlivu kapitalismu, v situaci, kdy politika mírového soužití a uvolňování mezinárodního napětí se stala reálnou skutečností, vystupuje do popředí v nových souvislostech a vztazích celá řada problémů, které je třeba analyzovat, chceme-li proniknout do podstaty probíhajících procesů v současném životě společnosti. Společným „jmenovatelem“ převážné části historických temat je oblast sociálního pohybu a vývoje v souvislosti s vědeckotechnickou revolucí.

Klasikové marxismu-leninismu, objevem materialistického pojetí dějin, formulovali základní teoretická a metodologická východiska pro analýzu všech společenských jevů. Tato východiska pro analýzu společenského pohybu a vývoje obstála v historických zkouškách událostí XX. století a prokázala svou životnost i v současné době v podmínkách vědeckotechnické revoluce.

V článku, který je příspěvkem k analýze vlivu způsobu výroby, spojeného s vědeckotechnickou revolucí na oblast vojenství, se pokusím prokázat jejich obecnou platnost a aktuálnost v soudobých podmínkách zostřujícího se třídního boje v oblasti ideologie.

Základním teoretickým a metodologickým postulátem marxisticko-leninské analýzy sociálního pohybu je materialistické pojetí dějin.

Tím, že zakladatelé marxismu a různých oblastí společenského života vyzvedli eko-

nomickou oblast a dokázali, že vztahy v materiální výrobě tvoří základ vývoje společnosti, které určují i ostatní společenské vztahy, poskytli klíč vědeckému pojetí společnosti, její minulosti, přítomnosti a objevili tak možnost vědeckého předvídání průběhu událostí.

Teze „lidé tvoří dějiny“ mohla být vědecky vysvětlena teprve po odhalení výrobní činnosti lidí jako objektivního východiska veškerých dějin. „To, že měnění okolností a lidská činnost spadají v jedno, lze pojímat a racionálně pochopit jen jako revoluční praxi“ napsal K. Marx v „Tezích o Feuerbachovi“. Odpověď na otázku, proč lidé jednají určitým způsobem, co rozhoduje o tom, jak se utváří jejich život, spočívá v analýze společensko-historické praxe lidí, prvotně výrobní činnosti jako jejich jádra.

Z materialistického pojetí dějin vyplývá, že marxismus nepokládá výrobní způsob jen za „jeden ze tří faktorů“ materiálního bytí lidí. Považuje výrobní způsob za rozhodující materiální hybnou sílu dějin, za jádro konkrétně historického způsobu lidstva v kterékoli etapě vývoje společnosti.

Výrobní způsob je činitelem, který zprostředkovává spojení mezi přírodou a člověkem, reguluje a kontroluje výměnu látek mezi člověkem a přírodou i mezi jednotlivými členy společnosti navzájem.

V procesu výroby dochází také k sebevytváření člověka jako člověka určité historické epochy, i kterékoli společnosti jakožto konkrétně historické společnosti. Lidé si vlastně v průběhu výrobního procesu jako aktivní subjekty budují a tvoří

svůj vlastní život, svět. Stále clevědoměji přetvářejí přírodu a postupně se osvobozují i od negativního působení společenských sil.

Výrobní způsob je činitelem, který má rozhodující vliv na charakter společnosti, prostředky a formy styku mezi lidmi i na společenské vědomí člověka.

Způsob produkce materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Z toho vyplývá, že všechny společenské a státní poměry, náboženské a právní systémy, teoretické názory, které se vyskytují v dějinách, můžeme pochopit jen tehdy, pochopíme-li materiální životní podmínky příslušné epochy a odvozujeme-li dané poměry, systémy a názory z těchto materiálních podmínek. Materialistický výklad vztahů mezi materiálním a ideálním nemá nic společného s vulgárně ekonomickým materialismem (který často kritikové marxismu zaměňují za marxismus), který chápe souvislost mezi materiálním bytím a vědomím metafyzicky zjednodušeně a jednostranně, diskredituje materialistické pojetí dějin svým odmítáním jakéhokoli významu ideových pohybů ve vývoji společnosti.

Obecné teoretické a metodologické

principy historického materialismu mají význam i pro oblast vojenství. Umožňují:

— odhalit dialektickou souvislost mezi způsobem výroby a vojenstvím,

— vymezit válku jako společensko-historický jev, podmíněný rozporů společenského bytí, existencí soukromého vlastnictví výrobních prostředků, existencí antagonistických tříd i třídního boje i podstatu války a její politický obsah,

— určit vztahy objektivního a subjektivního, ekonomických, politických, ideologických a psychologických faktorů ve válce, které mají vliv na průběh ozbrojeného zápasu i vztahy zkoumaných jevů,

— respektovat skutečnost, že ozbrojený zápas je nejen srážkou materiálních sil, ale i duchovních sil, zkušeností a znalostí,

— odhalit obecné zákonitosti ozbrojeného zápasu, vztahy lidových mas a osobnosti ve válkách, formulovat obecné požadavky, které respektuje vojenská věda při analýze výstavby a řízení ozbrojených sil,

— zkoumat způsoby soudobé činnosti v jejich historické podmíněnosti bojovými prostředky i společenskými poměry a přihlížet ke zkušenostem ozbrojených zápasů minulosti.

* * *

Dialektika způsobu výroby a vojenství nepatří k teoreticky novým a objevným problémům. Předmarxističtí myslitelé již dávno před vznikem marxismu, determinování sociálně ekonomickými a politickými poměry i stupněm rozvoje věd, byli schopni postihnout objektivně se prosazující tendenci souvislosti výroby a vojenství a prokázat, že základním materiálním předpokladem ozbrojeného zápasu jsou věcné nástroje ozbrojeného násilí — zbraně, které musí být vyrobeny. Mnozí z nich, byť neúplně, si uvědomovali i širší souvislosti.

Teoretická a metodologická východiska o vztazích způsobu výroby a vojenství, která formuloval Bedřich Engels v polemice s E. Dühringem, vyjadřují nejúplněji nejobecnější souvislosti těchto vztahů. B. Engels dokázal, "... že násilí není pouhým aktem vůle, nýbrž že vyžaduje ke svému uplatnění velmi reálných předpokladů, zejména nástrojů, z nichž nástroj dokonalejší přemáhá nástroj méně dokonalý, dále, že tyto nástroje musí být vyrobeny, čímž je zároveň řečeno, že výrobce dokonalejších nástrojů, vulgo zbraní, přemůže výrobce méně dokonalých, že jedním slovem, vítězství násilí spočívá ve výrobě zbraní a tyto zase na výrobě vůbec

tedy — na hospodářské moci, na „hospodářském postavení“, na hmotných prostředcích, jež má násilí k dispozici“ (Engels, B.: Anti-Dühring, Praha 1952, str. 141—142). „Nic není závislejší na ekonomických podmínkách než právě armáda a loďstvo. Výzbroj, složení, organizace, taktika a strategie závisí na příslušném stupni výroby a komunikací“ (Tamtéž str. 148).

B. Engels postihl nejen obecnou závislost armády a její výzbroje na způsobu výroby, ale také závislost způsobů ozbrojeného zápasu a organizace vojsk na zbraních, jimiž vojska disponují, ale také na charakteru a vlastnostech lidových mas, které byly do války zapojeny a na úrovni techniky, která vždy vedla k revolučním změnám ve způsobu boje. „... pokroky techniky, jakmile se staly vojensky použitelnými a jakmile byly též použity vynutily téměř násilím změny, ba převraty ve způsobu boje, nadto často ještě proti vůli vedení armády!“ (Tamtéž str. 146).

V. I. Lenin aplikoval a konkretizoval vojenskoteoretické dědictví Karla Marxe a Bedřicha Engelse na podmínky po vítězství proletariátu v socialistické revoluci a formuloval požadavky na zabezpečení bojovosti socialistické armády. Vycházel

z rozvoje vojenství a válek imperialistické epochy, ze zkušeností revolučního boje dělnické třídy za diktatury proletariátu i z prvních zkušeností výstavby sovětských ozbrojených sil. Požadoval, aby dělnické hnutí vždy doceňovalo základní význam vojenské techniky a výzbroje jako materiálního základu bojovosti ozbrojených sil a nutnost jejich neustálého zdokonalování.

Platí obecné vztahy mezi ekonomikou a vojenstvím bezesporu i v podmínkách vědeckotechnické revoluce? Bezesporu platí. V podmínkách vědeckotechnické revoluce, která je spojená s kvalitativně novou materiálně technickou základnou výroby, dochází ke vzniku nové materiálně technické základny vedení války. Vědeckotechnický pokrok jako celek má vliv na vědeckotechnickou revoluci ve vojenství.

Vzniká kvalitativně nová materiálně technická základna války daná zbraněmi hromadného ničení. Mění se také účinnost, poslání a funkce tzv. konvenčních zbraní, vědeckotechnický pokrok „přeměňuje“ prostředky dopravy, průzkumu, navigace, spojení a velení i nejrůznější „pomocné prostředky“ různých druhů zbraní a vojsk. Využití mohutných přírodních sil (jaderné a chemické energie, elektřiny), použití spalovacích motorů, automatiky a dalších technických prostředků ulehčilo činnost člověka a změnilo vztah člověka a techniky v ozbrojeném boji. Dokonalá bojová technika a zbraně ulehčují (ale také komplikují) bojové akce vojsk a činí je účinnějšími. Zbraně a bojová technika patří k nejpomělnivějším prvkům bojové síly, závislé na stavu výrobních sil země a celé koalice.

Vztahy mezi ekonomikou a vojenstvím v podmínkách VTR jsou však kvalitativně rozvinutější svým obsahem a rozsahem. V nových podmínkách vědeckotechnického pokroku je ekonomika daleko více, než kdykoli předtím nejen materiální základnou války, ale i objektem ozbrojeného zápasu. Součástí hospodářské strategie všech ekonomicky vyspělých států již v době míru je ekonomické zabezpečení vojenskostrategických zájmů země i koalice.

Mění se a nové kvality nabývá vliv soudobého vojenství na ekonomiku země. V současných podmínkách výroba, udržování a obnova morálně zastaralé vojenské techniky ovlivňuje strukturu národních ekonomik, geografické rozmístění průmyslu, kvalifikační strukturu, dopravu, energetickou bázi, mezinárodní ekonomické vztahy, apod.

Naznačené souvislosti prokazují, že způsob výroby spjatý s vědeckotechnickou revolucí rozhodujícím způsobem ovlivňuje

materiálně technickou základnu ozbrojeného zápasu, která se však nechová vůči ekonomice pasívně, ale zpětně na ni působí mnohými vlivy. Podobně můžeme na soudobém vojenství prokázat, že vědeckotechnická revoluce ve vojenství vyvolala revoluční změny: v organizaci ozbrojených sil, ve způsobech vedení ozbrojeného zápasu, ve strategii i taktice, v rozhodování a velení, v postavení člověka a techniky v ozbrojeném zápase, v nárocích na morálně politickou, vojenskoodbornou a psychologickou přípravu vojáků, v obsahu a formách ideologické práce v armádě, v kvalifikačních požadavcích na vojáky z povolání, v časových a teritoriálních vztazích při vedení ozbrojeného zápasu apod.

Při reprodukování Marxova, Engelsova a Leninova filosoficko-vojenského dědictví bychom zůstali stát napůl cesty při analýze souvislosti mezi výrobou a vojenstvím, kdybychom se spokojili jen s těmi, které jsme připomenuli, které se objektivně projevují v každé společenskoeconomické formaci, berou je v úvahu i soudobí buržoazní ekonomové, filosofové, stejně jako představitelé vojenskoprůmyslového komplexu soudobého imperialismu.

Ve válkách a ozbrojených konfliktech minulosti, které byly bojem států se stejným společenským zřízením, nevystupovaly do popředí společenské souvislosti vlivů výroby na vojenství tak markantně, jako vystupovaly a vystupují v případech střetu antagonistických protikladných třídnicích sil. Přesto je ani tehdy nebylo možné opomíjet. Každý výrobní způsob je jednotou výrobních sil a výrobních vztahů. Hovoříme-li o vlivu způsobu výroby na vojenství, působí na něj v jednotě výrobní síly a výrobní vztahy.

K. Marx tuto neoddelitelnou jednotu zdůrazňoval v nejrůznějších souvislostech. „Pracovní prostředky jsou nejen měřítkem vývoje lidské pracovní síly, nýbrž i ukazatelem společenských vztahů, za nichž se pracuje.“ (Marx, K.: Kapitál I, Praha 1953.)

Není jisté bez zajímavosti, jak ukazuje Marx v jednom z dopisů Engelsovi, že „dějiny armády ukazují názorněji než cokoli jiného správnost našeho nazírání na souvislost výrobních sil a sociálních poměrů. Armáda je důležitá vůbec pro ekonomický rozvoj, např. mzda se vyvinula ve starověku poprvé plně v armádě. Stejně tak bylo u Římanů peculium castranese (soukromý majetek vojáků v táboře) první právní formou, v níž bylo uznáno movité vlastnictví i jiných osob než otců rodin. Právě tak vzniklo cechovnictví v korporaci řemeslníků (fabri). Rovněž tak je tu poprvé použito ve velkém měřítku strojů.

Dokonce se zdá, že i zvláštní hodnota kovů a jejich používání jako peněz záleží původně — jakmile minul Grimmův kamenný věk — v jejich válečnickém významu. Také dělba práce uvnitř jednoho odvětví nebyla uskutečněna poprvé nikde jinde než v armádě. Jsou tu velmi výstižně shrnuty celé dějiny měšťáckých společenských forem.“ (Marx, K.: Marx Engelsovi 25. září 1857, MarxEngels, Vybrané dopisy, Praha 1952, str. 86.)

V posledním období, v souvislosti s prosezující se politikou mírového soužití, obohacují arzenál teoretických argumentů, které mají protimarksistický charakter, i někteří buržoazní ideologové, zabývající se hodnocením vědeckotechnického pokroku. Není jistě náhodné, že řada z nich, při formulaci prognóz vývoje výroby a jejich vlivu na vojenství, vychází z materiálních postulátů. Dávají přednost materiálním podmínkám před duchovními sférami života společnosti. Spojují soudobý společenský pokrok jen jednostranně s výrobními silami, absolutizují jejich úlohu nebo odvozují sociálně politickou a duchovní tvář společnosti z technického pokroku, jemuž přisuzují rozhodující dějnotvornou roli. Vědeckotechnickou revoluci tito autoři jednostranně spojují s technickými procesy rozvoje výrobních sil.

Při zdůvodňování svých postojů dokazují, že současná etapa rozvoje socialismu je spojena jen s rozvojem technické základny výrobních sil, která již byla rozvíjena v průmyslově vyspělých kapitalistických státech. Argumentují při tom průkaznými a empiricky zjištěnými fakty, že za kapitalismu a socialismu se používá stejných strojů a nástrojů, úroveň komplexní mechanizace, automatizace, kybernetizace má stejný vývojový trend a že za kapitalismu a socialismu se setkáváme s podobnými lékařskými, demografickými a ekologickými jevy a tudíž nemá smysl zvyrazňovat antagonistické protiklady dvou civilizací — kapitalismu a socialismu, když materiálně technické podmínky výroby v obou společenských systémech jsou si víceméně podobné.

Snaží se všemi prostředky zastít nové kvalitativní rysy typické pro socialistickou civilizaci, skutečnost, že společenský pokrok se neomezuje jen na vědeckotechnické objevy a od vzniku socialistické společnosti se jak ve sféře výrobních sil, tak i výrobních vztahů uskutečňují revoluční změny, které od sebe kvalitativně odlišují protikladné společenské systémy — kapitalismus a socialismus.

Nové výrobní síly socialistické společnosti jsou bezprostředně společenskými silami v důsledku společenského vlastnictví

výrobních prostředků. Odstranění rozporů mezi společenským charakterem práce a soukromou formou přivlastňování výsledků práce umožňuje celospolečenskou plánovitost, harmonický, proporcionální rozvoj různých výrobních sil, úspěchů vědy, techniky a nové organizace práce, osvobození od vykořisťování, využití k uspokojování potřeb pracujících.

Nové kvality nabývá lidský činitel výroby jako hlavní výrobní síla. Pracující osvobození od třídního a národnostního útlatku mají zabezpečeno právo na práci, vzdělání, sociální zabezpečení, bezplatnou lékařskou péči a odpočinek. V důsledku demokratického charakteru socialistické politiky roste podíl mas na řízení výroby, společenských záležitostech a státu, upevňuje se duch kolektivismu, jednota zájmů jednotlivce a společnosti. Pracující ve společnosti, zbavené vykořisťování, neznají sociální nejistoty, krize, anarchii ve výrobě, stávají se stále více uvědomělým subjektem dějin.

Sociálně politické důsledky vědeckotechnické revoluce uskutečňované v socialistických zemích se promítají v celé šíři i do oblasti vojenství. Působí přímo na politickou, ideologickou a vojenskou sílu socialistických armád. Děláme-li analýzu vlivu způsobu výroby na vojenství, nemůžeme např. opomenout, že morálně politický potenciál socialistického státu a jeho armády má svůj nehlubší základ v socialistické ekonomice.

Tyto skutečnosti si uvědomoval již V. I. Lenin. Dokázal, že možnosti vedení války vzrostou vítězstvím socialistické revoluce a vítězstvím socialismu, kdy se prakticky projeví ekonomické přednosti socialismu při zabezpečení války. Společenské zřízení a jeho ekonomické možnosti hrají v kterékoliv válce ve svých důsledcích rozhodující úlohu.

Rovněž považoval aplikaci výsledků vědeckých výzkumů v praxi za mocného činitele růstu výrobních sil země a zvýšení její obranyschopnosti. Vyslovil přesvědčení, že nové vynálezy v oblasti vědy a techniky natolik posílí obranu země, že bude znemožněno jakékoli její napadení.

Proto mohl soudruh L. I. Brežněv na XXV. sjezdu KSSS konstatovat, že socialistická společnost je společnost, jakou lidstvo dosud nepoznalo. Je to společnost bez krize, společnost neustále rostoucí ekonomiky, vyspělých socialistických vztahů, společnost opravdové svobody. Je to společnost, kde vládne vědecký materialistický světový názor. Je to společnost pevně věřící v budoucnost, ve šťastné komunistické zítřky. Sovětský člověk sám se k nepoznání změnil, sloučil v sobě ideové přes-

vědění a nezdolnou životní energii, kulturu, vědomosti a schopnost jich používat. Je to člověk, který jako zapálený vlastenec vždy byl a bude důsledným internacionalistou. (XXV. sjezd KSSS: Zpráva ÚV KSSS a další úkoly strany ve vnitřní a zahraniční politice, Praha 1976, str. 79.)

To jsou aktiva, která nejsou dosažitelná ve společnosti, která uspokojuje zájmy menšiny na úkor většiny, která rozsévá nenávist — a dilemata tohoto světa — mír nebo válka, svoboda nebo otroctví, spolupráce či rozpory mezi národy a státy, všeobecný blahobyt nebo barbarské zničení civilizace, řeší nikoli v zájmu většiny obyvatel naší planety, ale ve prospěch představitelů finanční oligarchie a vojenskoprůmyslového komplexu.

Vědeckotechnická revoluce umožnila také imperialistickým státům zvýšit jejich ekonomický a vojenský potenciál, ale současně vedla k hluboké ekonomické krizi, k prohloubení a zaostření všech rozporů kapitalistického výrobního způsobu, které mají svůj vliv na všechny oblasti společenského života politikou počínaje a kulturou a morálkou konče. Krize se projevuje také v oblasti vojenství. Nevyhnutelnost imperialistických států vynakládat stále větší prostředky k udržení pozic světového kapitalismu se dostává stále více do rozporu s jejich možnostmi. Neochota představitelů vojenskoprůmyslového komplexu přispět k politice zmírňování mezinárodního napětí konkrétními činy v oblasti vojenství, pseudovědecké teorie zdůvodňující politiku síly a násilí ve vztazích mezi lidmi a národy patří jen k některým projevům této krize.

Teoretická analýza vztahů výroby a vojenství vyžaduje, mimo jiné zdůraznit jeden důležitý metodologický princip. Skutečné síly socialismu a kapitalismu nelze jednostranně hodnotit jen na základě úrovně ekonomického a vojenského potenciálu, kterým disponují. Skutečné síly

jsou závislé na materiálním potenciálu, ale také na možnostech a schopnostech mobilizovat tento potenciál v případě vzájemného střetnutí.

Teprve přes politiku a politikou se stává materiální potenciál reálnou materiální a vojenskou silou. Takové politické faktory, jako je stabilita politickomocenských vztahů ve státě, vztahy tříd a sociálních skupin k vnitřní a zahraniční politice státu, morálně politický stav společnosti a armády, mezinárodní prestiž států, ekonomická, politická a vojenská síla uskupení států, vědeckost a humánnost politiky a ideologie představují reálné hybné síly společnosti, v níž byl odstraněn sociální a třídní antagonismus, ale také faktory vojenské moci socialistických států.

Při analýze způsobů výroby na vojenství bychom jednostranně interpretovali marxisticko-leninskou teorii, kdybychom tento vliv spojovali jen s materiálními faktory a opomenuli Marxovu poučku, že způsob výroby podmiňuje nejen veškerý politický, sociální a duchovní životní proces vůbec, i v oblasti vojenství, že ekonomické, politické, vojenské, ideologické aj. faktory jsou sice konec konců materiálně podmíněny, ale existují také relativně samostatně, vzájemně na sebe působí, navzájem se prolínají, mají různou, ale nezastupitelnou závažnost a zpětně na materiální podmínky působí. Nemůžeme je proto vytrhávat ze souvislostí, závislostí nebo je jednostranně vyzvedávat.

Chceme-li objektivně vyjádřit vztahy mezi způsobem výroby a vojenstvím, musíme přihlížet nejenom k úrovni průmyslového, ale i sociálně politického a duchovního rozvoje té či oné země.

Materiály XXV. sjezdu KSSS a XV. sjezdu KSČ nám poskytují v této oblasti nejen cenný podnět a metodu pro analýzu sociálně ekonomických a politických problémů současnosti.